

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

ЗА БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ (геополитически «размисли и страсти»)

Атанас Дерменджиев

Въвеждащи думи

В епохата на все по-глобализиращи се отношения, увлечени от амбицията за доказване и себедоказване, и повлечени от инерцията на времето, твърде рядко се връщаме към родовите си корени. Губейки полюса — родов коректив, все по-често сме обладани от чувството на космополитизъм, което хвърля дебела сянка върху процеса на самоопределяне, на отстояване на национална идентичност и самобитен български дух.

Радиалната геометрия на обществените отношения доведе до увеличаване себестойността на желания краен продукт — разбирателството и просперитетата. А това е неизбежно, защото директните взаимоотношения стават невъзможни без неизменния посредник — «политическата целесъобразност». Дължината на политическото трасе забавя скоростното разрешаване на проблеми както между съседи, така и между метрополия и диаспора. Нещо повече, често пъти е предпоставка за създаване на нови и нови проблеми.

Замислена като своеобразен функционален отдушник на въпроси, спомени и идеи конференцията «Българите в Северното Причерноморие» е висока трибуна за провокираните от възможността (и необходимостта) да споделят научни достижения и социални съждения. Нека читателят възприеме като такива настоящите геополитически «размисли и страсти».

1. За глобализма

Двадесети век донесе на човечеството Освиенцим, ГУЛАГ, Хирошима... Но и умението да извлеча поуки. И да проумее, че човешките права са универсални и никакви политически, икономически, културни и етнорелигиозни различия не могат да бъдат пречка за тяхната защита. Така то откри основата на настъпващото сближаване на културите.

Телеграфът, пресата, радиото, телевизията и най-вече Интернет обезсмислиха разстоянията, стимулираха чувството на солидарност и съпричастност към проблемите на другия. Независимо дали става въпрос за нападение над Световния търговски център, земетресение в Турция или опустошително цунами в Индонезия хората реагират с еднаква загриженост и безпокойство. Рефлексите се мондиализираха.

Глобализационният процес провокира множество въпроси. Дали той споява обществото и го прави по-самоуверено или провокира многопосочни напрежения и конфликти? Дали в океана от народи, етноси и религии се губи идентичността им? Дали националното чувство за принадлежност ще изчезне безвъзвратно и ще космополитизира индивида? И кой ще гарантира социалния му статус, правото му на самоопределяне и на мечти? Ще се окаже ли прав Самюъл Хънтингтън в своето твърдение, че противоречията между държави, принадлежащи към една култура, лесно могат да бъдат овладени и изгладени, но конфликтите между отделните култури са генератори на апокалиптични процеси?

И ако логиката на човешката история е от изолирани цивилизации към среща на цивилизациите, към диалог на културите и формирането на мултикултурни общества, то това няма ли да доведе до появата на средностатистическия световен човек — с мисъл за насъщния, обхванат от амнезия за родова памет и националистичен дух?

Мултикултурализмът на Чарлз Тейлър срещу идеята за единната национална държава — един двубой, с на пръв поглед предизвестен край. Но историята е свидетел на неочаквани обрати, на социални изненади и политически катаклизми, които трасират пътя на обществения процес, имащ за цел просперитета на човечеството. Ако тя е призвана да бъде мъдрата съветница на човешкия разум, от която той черпи поуки и идеи за бъдещото си обществено проектиране, то географията е орисана вечно да пренаписва историята на пространството.

Защото двадесети век донесе на света не само Освиенцим, ГУЛАГ и Хиросима, но и рухването на стената, разделяща сърцето на арийците на два свята. Стената, хвърляща умопомрачаваща сянка върху живота на милиони източноевропейци. Стената, която скриваше лъчите на Слънцето.

Днес тя е само спомен. А източноевропейците с упование отправят взор към светлината. Взорът на надеждата!

2. За европейското пространство

У нас са се наложили две взаимно изключващи се визии за геополитиката на т. нар. Обединена Европа. Едната продължава да разглежда Европейския съюз като безропотен сателит на Америка, а другата — напротив, разчита на хипотетичен бъдещ съюз между Брюксел и Москва, който ще сложи край на сегашната хегемония на Съединените щати и техния модел

на еднополюсна глобализация. Общото между двете е, че не разглеждат Европа като самостоятелен геополитически субект и, на практика, отхвърлят идеята за «европейския глобализационен полюс».

Ако се обърнем към историята обаче ще видим, че в хода на Втората световна война например срещу Съединените щати и тогавашния Съветски съюз се изправя именно обединената от Адолф Хитлер Европа. В паметта на поколението, изградило днешния европейски съюз, споменът за тази, макар и просъществувала само няколко години «имперска Европа», не може да бъде изтрит. А фактът, че след разгрома ѝ победителите все пак се опитват да го изтрият, раздувайки размерите на «солидарната съпротива на европейските народи срещу фашизма», говори по-скоро за волята на самите победители, а не за истинските настроения сред победените.

Несъмнено е, че след войната и Вашингтон, и Москва правят всичко възможно, за да лишат Европа от качеството ѝ на самостоятелен геополитически субект. И в руската, и в американската геополитически доктрини Европа е промеждутъчно образувание («rimland») между континенталния «хартланд» и морския «външен полумесец». В рамките на подобна геополитика тя е просто операционно удобна погранична зона между «сушата» и «морето». От гледна точка на противостоящите си по време на студената война свръхсили пък Европа е най-вече «разменна монета». Макар че за самите европейци, тя, разбира се, никога не е била такава. В епохата, когато насилствено бяха лишени от статуса си на самостоятелен геополитически субект, (западно)европейците, под прикритието на американския военен чадър, успяха да оформят ново единно европейско пространство — не само икономическо, но (най-вече) пространство, където доминира общият мироглед. И, най-вероятно, оттук нататък ще станем свидетели на това как общоевропейското пространство постепенно възстановява позицията си на политически и геополитически субект.

Този процес не убягва от вниманието на американските учени и политолози. Докато американската мечта линее, отбелязва с горчива ирония и американско самоуспокоение авторът на редица световни бестселъри Джереми Рифкин, новата европейска мечта приковава взора и въображението на народите.

В сегашното неспокойно време голяма част от всемира е на тъмно, оставяйки много човешки същества без ясна посока. Европейската мечта е сноп от светлина в един тревожен свят. Тя ни кани към нова епоха на инклузивност, многообразие, качество на живот, размисъл, устойчивост, универсални човешки права, правата на природата и мир на Земята. Американците обичат да казват, че си струва да умреш за Американската мечта. За новата Европейска мечта си струва да живееш.

Новият политико-икономически субект притежава собствени амбиции, интереси, своя геополитическа митология и идеология, които неумо-

лимо ще го тласкат към определени действия, в чиято логика, за нас българите, е изключително важно да се ориентираме адекватно. За да изживеем мечтите си!

3. За патриотизма и антипатриотизма на българина

Антипатриотизмът — причина или преимущество, черта от характера или просто блян по екзотичната и слънчева Майорка? А може би антипатриотизмът няма нищо общо с гореспоменатите причини и е само най-лесният път към един по-добър живот. Дали е така могат да кажат само тези, които са избрали да живеят на този красив остров пред това да останат в нашата родна, но неприемлива за живеене България. Повече от осем хиляди българи са намерили пристан на гостоприемната Майорка, заобиколена от водите на Средиземно море. Но не мисля, че грацията на това райско кътче предопределя избора на тези хора и тя е дала първоначалния тласък при вземането на това съдбовно за някои решение. Причините са много по-дълбоки и със сигурност не засягат нито топлия и влажен климат, нито нарастващия български интерес към екзотичната испанска кухня. Основите на този масов проблем за много държави се корени в такива определящи живота явления като глобализация, емиграция, безработица, засегнали в най-голяма степен страната ни.

Патриотизмът — той се е загнездил в сподавената въздишка на оня старец от Нова Каменка по онази уж толкова близка, а необозримо далечна зелена ивица земя между Стара планина и Средногорието, която почернява под тежестта на пролетния плуг; той е в заседналата бучка в гърлото по време на бясното каране в мъглата по шосето за Тараклия; в надигащата се топла вълна в гърдите при вида на хилядното множество, дошло да почете с присъствието си поредния национален събор на българите в Украйна и Молдова, но и да попие със сетивата си надеждата, че България никога няма да го забрави.

Антипатриотизмът — Аз не мразя България! Но се усещам, че понякога изпадам в nihilistically-гневен транс, осъзнавайки как постепенно ме обладава решението тук в Палма да отгледам своите деца, сред чужди обичаи, нрави и традиции. И не виня хората, които бягат от оковите на мизерията и духовната сивота и които се насочват към тихите води на Средиземно море, към красивия град Палма на остров Майорка.

Патриотизмът — Но какво ме върна тук, в историческите подстъпи на хълма Света гора, сред причудливите меандри на Янтра, сред тайнствения шепот на Царевец? И не е ли по-добре да открия някогашния остров на щастието не сред лъчистите синьо-зелени води на Средиземно море, а в онова непревземаемо ъгълче на сърцето, което още пази спомена от топлината на майчината ласка?

Преди много години, заспивайки унесен от мелодията на песента за цар Симеон, мечтаех да съм в миналото, да яздя гордо с българската войс-

ка към крепостните зидове на Царевец, да предвкусам сладостната тръпка на победителя от онова как «сам Роман ще проси мир».

Къде остана гордостта на българина? Нима сърцето му се стопа от мекия и влажен климат на Балеарите? Не! Аз ще остана тук, може би в славния Търновград, в гордия Батак или многострадална Перушица. Сигурен съм. А Испания може да почака. И да не дочака.

4. За отечествената география

В старинния шкаф на селската ни къща от години патината на времето съжителства със средношколския учебник по отечествена география, предаван от ръка на ръка в годините преди «Девети» и използван от баща ми.

Случи се така, че в детските си години той попадна и у мен. Различавайки с любопитство пожелателите му страници първоначално бях погълнат от фотографиите на важни военни мъже, отрупани с ордени и медали, от картините на импозантни планински върхове и китни полета. Едва по-късно си дадох сметка, че родната география се обясняваше с природни красоти и с онези бойни подвизи на българската армия, които имат за цел да поддържат буден изначално адаптивния към обществени катаклизми български дух. Може и да не са били добри в съдържателно и структурно отношение, но в тях присъстваше българското. Те бяха пропити от него. То беше втъкано в наивистичните намерения на училищните автори да направят съпричастни към съдбините на родината нейните най-малки поданици. Вероятно с това можем да си обясним присъствието на текстове (и уроци) за «житието и страданието» на нашите сънародници, прокудени зад граница, за географията на новите им земи.

Пиша това не за да отправям укори към днешните автори на учебници, а за да обърна внимание на факта, че специфичната черта на българската култура, осигуряваща нейното единство, е оригиналното съчетаване на българското тук и зад граница. Началото на всяко съгласие започва от не-предубеденото вглеждане навън.

Ако древногръцкият старец Евклид беше жив, сигурно щеше да наблюдава с любопитство и недоумение как на родния му полуостров в началото на новия век геометричните му открития шарят политиката и творят нова география. Формират се оси — ту прославянски, ту мюсюлмански, ту оси на квазистабилност (съобразно конюнктурни интереси). Защото Балканите се озоваха в ролята не само на геополитическа лаборатория, но и на опитна площадка за апробиране на многопосочни намерения и идеи. Сервилното (спрямо големия) и «наерченото» (спрямо съседа) поведение на всички балкански страни са благоприятна предпоставка за продължаване на лабораторното упражнение. Недоверчивото поглеждане към другия, постулирането на някаква окончателна истина за себе си, която се оказва несъвместима с тази на съседа, не е начинът, чрез който ще намерим вярната посока към голямото европейско семейство.

Историята трябва да се помни. За да извличаме от нея мъдрост, за да не разгаряме отново и отново въглените на реваншистката жарава. Това би станало трудно днес, когато моето поколение се поклаща в хипнотичен такт под минорните октави на Азис и немуподобни фолк-изпълнители с едноименни псевдоними и нечленоразделна реч. Когато ерудит и космополит като Мирча Елиаде остава печално неизвестен и дори в телевизионни състезания иначе интелигентни по външност участници не могат да отгатнат народността му. Когато считат Назъм Хикмет за баскетболист от непобедимия «дрийм тим» на Америка, а Скендербег — за персонаж от «Шехерезада». Когато акад. Балан е познат не с друго, а като неизменно присъстващ в кръстословиците, а майор Олимпи Панов се бърка с бившия капитан на футболния отбор на «Левски» Павел Панов. И още, и още...

Вярно е, че Балан, Панов и другите не присъстваха в учебника по отечествена география от времето на баща ми. Жалко е, че не присъстват и в днешните.

Заклучителни думи

(под формата на приветствие към участниците в деветата конференция «Българите в Северното Причерноморие», Одеса, септември 2005 г.)

Уважаеми гости, скъпи сънародници,

За нас е безкрайна чест да бъдем сред Вас. Защото сме от една мая, с която е омесена питката на Голяма България.

Моите детски спомени са свързани с д-р Иван Селимински, дал името си на едно от най-авторитетните сливенски училища. За да дойдат по-нататък училищните и житейските уроци, историческите книги и романи, многобройните пътувания и срещи с приятели от диаспората.

Затова днес се чувствам някак си особено. И съм твърдо убеден, че ако има области, контрапункти на прословутия според някои комплекс за национална малоценност, то това несъмнено са образованието, културата и чувството за родова принадлежност. Защото човек може да избира приятелите си, провокиран и насърчаван от различни подбуди, но не може да избира рода и родината си. Поради това, случил на такива, цял живот «проживява» с естественото задължение да им бъде благодарен. Подготвяйки се за «живия живот», в предсъзнателния период, той експлицитно попива чувства, нагласи, надежди, възприятия, коментари и родов въздух, които инкубира до мига, в който генетично започва да изразява като свои. В този смисъл няма нищо неестествено в обстоятелството, че (вероятно) подсъзнателно се превръща в проводник на родова памет. Социално ангажираните индивиди, освен като генератори на мисловния (и обществен) прогрес, са катализатори не само на исторически сложени се процеси и отношения, но и гарант, че в обозримото бъдеще

тези процеси, закодирани в генетичното им наследство, ще бъдат анализирани със сила, адекватна на степента на синовния дълг.

Това е висше задължение на академичната общественост. Тя е тази, която трябва да осветява пътя на българската диаспора. От Бесарабия и Крим до Егея и Шар планина. Защото България не е само политикогеографско понятие. Тя е в душите на всичките нейни чеда. И ако национализмът е основен принцип на нормалните общества в света, то той е преди всичко състояние на духа. Ресурсът, който в годините и на възход, и на падения, нашият род ревностно съхранява!

С увереността, че деветата конференция «Българите в Северното Причерноморие», ще постигне своята цел — да доизгради нашия желан образ — симбиоза от образователна романтика, творчески прагматизъм, еврореализъм и силно съхранено чувство за национална идентичност — още веднъж Ви поздравявам и Ви желая ползотворна работа.

ЛИТЕРАТУРА

Арабаджиева, Е. Антипатриотизмът на българите от Майорка. — В: Народопсихология и глобализация, В. Търново, Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2005.

Дерменджиев, А. Географски анализи. В. Търново, Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2004.

Рифкин, Дж. Европейската мечта. С., Прозорец, 2005.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. С., Обсидиан, 1999.